

zauzeti novu perspektivu" (str. 198). Iako su te emocije neugodne, važno se naučiti nositi s njima jer to učenicima pomaže da se nauče nositi s neugodom neizbježnom u svakodnevnom životu. "Negativne i izazovne emocije dio su procesa učenja, a ne znak neuspjeha. To su vještine važne za 21. stoljeće, budući da turbulentnost i žustri na trenutačnog svijeta rada traže upravljanje stresom, kao i razvijene socijalne i emocionalne vještine" (str. 198).

Knjiga završava poglavljem pod nazivom "Kamo dalje? Vizije za budućnost". U tom poglavlju profesorica Lonka objašnjava važnost ranog obrazovanja, aktivnosti na otvorenom i učenja kroz igru. Autorica ističe i aktualne izazove, poput reforme obrazovanja učitelja, kako bi oni mogli razvijati prethodno opisanih sedam kompetencija, obuke na radnom mjestu, unaprjeđivanje poučavanja STEM predmeta, digitalizacije ispita državne mature. Navedeno je i sedam urbanih legendi o finskoj reformi obrazovnog sustava (npr. da će Finska ukinuti učenje po predmetima, da su finske škole prezabavne te da u njima nema usmjeravanja i strukture). Važna misao ovoga poglavlja, ali i cijele knjige, sadržana je u riječima profesorice Lonka: "Moja je glavna poruka da je besplatno obrazovanje i obrazovanje za sve investicija koja se zaista isplati" (str. 201).

Važno je istaknuti da se u knjizi navode brojni primjeri iz prakse koji približavaju teme obrađene u pojedinim poglavljima te se time povećava razumijevanje prikazanih koncepata ili postupaka. Približavanje sadržaja knjige čitateljima autorica postiže i navođenjem primjera iz vlastita života. Budući da je povezivanje teorijskog i praktičnog znanja, kao i povezivanje teorijskoga znanja s vlastitim is-

kustvima, među ključnim postulatima sociokonstruktivizma, ova knjiga autentično posvjedočuje paradigmu koju zagovara.

Zaključno, čitajući knjigu, teško je ne primijetiti entuzijizam autora i njihovu posvećenost kontinuiranom poboljšavanju kvalitete obrazovanja. Nadalje, iz svakoga poglavlja ove knjige izviru inspirativnost, kao i nada da je "bolje sutra" moguće, ali uz uvjet da država ulaže u obrazovanje. Znanstveno utemeljene promjene obrazovnog sustava usklađene s potrebama suvremenoga doba dovest će do napretka i ostvarenja potencijala društva te postizanja biopsihosocijalnog blagostanja pojedinca. Dakle, "... obrazovanje će u budućnosti biti ključ sreće i prosperiteta. Možda će promijeniti svoj oblik i reformirati se, ali neće postati manje važno" (str. 16).

Vanja Putarek

<https://doi.org/10.5559/di.30.4.11>

**Ana Patrícia Hilário i
Fábio Rafael Augusto
(Ur.)**

PRACTICAL AND ETHICAL DILEMMAS IN RESEARCHING SENSITIVE TOPICS WITH POPULATIONS CONSIDERED VULNERABLE

Multidisciplinary Digital Publishing Institute
(MDPI), Basel, 2020., xv + 172 str.

U studenom 2020. godine Ana Patrícia Hilário i Fábio Rafael Augusto (ur.) objavili su posebno izdanje časopisa *Societies*, u kojem su objedinili 12 radova objavljenih u istoimenom časopisu u 2019. i 2020. godini, a koji tematski pokrivaju praktične i etičke izazove s kojima se suočavaju istraživači s raznih područja društvenih znanosti u bavljenju posebno ranjivim i osjet-

ljivim temama i skupinama. Urednici u predgovoru ukratko predstavljaju odabrane radove te određuju ranjive skupine kao one skupine kojima je, zbog fizioloških i/ili psiholoških čimbenika, statusnih nejednakosti ili uvjeta koji mogu umanjiti njihovu fizičku i/ili kognitivnu autonomiju, ograničena sposobnost samostalnoga donošenja odluka. Najveći dio radova u zborniku, njih šest, bavi se aspektima ranjivosti djece, pet ih u fokusu ima ranjivost samog istraživača, dok se jedan bavi trans-jednolicom u društvenim istraživanjima.

U radu *Customizing Methodological Approaches in Qualitative Research on Vulnerable Children with Autism Spectrum Disorders*, P. S. Rasmussen i A. K. Pagsberg analiziraju strategije provedbe istraživanja s djecom s poteškoćama u razvoju. Ističu da djeca s poremećajem na spektru autizma, budući da su njihove potrebe često neprepoznate, često pate od niske razine uključenosti u obrazovni sustav i loše kvalitete života, zbog čega ih je posebno važno uključiti u društvena istraživanja. Autorice naglašavaju važnost izgradnje povjerenja i individualnog pristupa svakom djetetu, što uključuje personalizirani istraživački pristup i višestruke razgovore (ako je potrebno), kao i važnost jasne komunikacije djece i istraživača. Rad implicira potrebu za kombiniranjem pristupa, kao što je postavljanje općenitijih i zatvorenih pitanja na početku, a zatim postavljanje detaljnijih i otvorenih pitanja nakon što se dijete zainteresira za razgovor te doprinosi provođenju kvalitetnijih istraživanja s djecom općenito.

Sličnom problematikom bave se i urednici ovoga zbornika, A. P. Hilário i F. R. Augusto, koji u radu *An Exploration of the Practical and Ethical Issues of Research Using Multi-Visual Methods with Children*

Affected by Chronic Pain raspravljaju o izazovima istraživanja iskustava dvostruko ranjive skupine – djece koja doživljavaju kroničnu bol, upozoravajući na važnost primjene određenih istraživačkih pristupa kako bi se ti izazovi prevladali. Kao najprimjereniji pristup ističu vizualne metode, kao što su "crtaj, piši, pričaj" (engl. *draw, write, and tell*) te intervju potaknut fotografijom, jer djeci daju prostor i slobodu da svoja iskustva podijele pod vlastitim uvjetima i time aktivno sudjeluju u istraživačkom procesu. Tako se kreira prema djeci sigurna okolina, u kojoj ih se senzibilizira za razgovor s nepoznatom odraslom osobom. Rad naglašava važnost prilagodbe istraživačkih procedura subjektima istraživanja i kontekstu unutar kojeg se odvija interakcija te važnost usvajanja kritičkoga i refleksivnoga pristupa, što je vrijedan doprinos znanstvenoj literaturi.

N. Tyldesley-Marshall i sur., u radu *Exploring the Role of 'Shadowing' as a Beneficial Preparatory Step for Sensitive Qualitative Research with Children and Young People with Serious Health Conditions*, raspravljaju o ulozi "praćenja" (engl. *shadowing*) u provedbi istraživanja djece s teškim zdravstvenim stanjima. Autori ističu da im je neposredno praćenje i vrijeme provedeno sa zdravstvenim djelatnicima u pedijatrijskoj bolnici tijekom njihove interakcije s djecom i roditeljima bilo od velike pomoći za pripremu vlastita kvalitativnog istraživanja. Praćenjem zdravstvenih djelatnika istraživači su se upoznali s bolničkim okruženjem i organizacijskim procesima, naučili medicinsku terminologiju i primjerene načine komunikacije s pacijentima, stekli kompetencije i samopouzdanje za razgovor te razvili otpornost na uznemirenost tijekom intervju tako što su unaprijed čuli potresne priče. Znanstveni doprinos ovog rada očituje se u promoviranju pristupa (praćenja), koji može biti vrlo koristan istraživačima koji provode istraživanja u nepoznatim kontekstima i s nepoznatim skupinama.

P. C. Martins i A. I. Sani u radu *Consent for Research on Violence against Children:*

Dilemmas and Contradictions ističu važnost kontinuiranoga pristanka u provedbi istraživanja s djecom koja doživljavaju nasilje. Autorice ističu da takva djeca, unatoč višestrukim ranjivostima (zbog biološkoga statusa djeteta i činjenice da su žrtve nasilja), ne bi trebala biti isključena iz istraživanja te da je važno čuti i njihov glas. Zalažu se za "etičku simetriju" (engl. *ethical symmetry*), prema kojoj djeca i odrasli imaju ravnopravan status kao sudionici istraživanja. Ova nova paradigma komunikacije zahtijeva pažnju i odgovor istraživača na djetetove reakcije, što omogućuje rješavanje važnih etičkih i metodoloških problema u raznim fazama istraživačkoga procesa. Autorice smatraju da usvajanje dinamičnoga, kontekstualnoga i personaliziranoga pristupa osigurava prikladnost sudjelovanja djece u istraživanju, dajući im priliku da pridonesu ciljevima istraživanja i unaprijede istraživački proces.

Rad M. Cecchini, *Reinforcing and Reproducing Stereotypes? Ethical Considerations When Doing Research on Stereotypes and Stereotyped Reasoning*, bavi se etičkim promišljanjima u istraživanju stereotipa te rizicima njihove reprodukcije. Na temelju evokacije etički osjetljivih trenutaka s kojima se susrela tijekom etnografske studije o izgradnji zdravstvenih identiteta učenika, autorica upozorava na važnost kritičke refleksije u upotrebi određenih kategorija te predlaže praktične smjernice kojima istraživači mogu prevladati rizike reprodukcije stereotipnoga prosuđivanja kod ispitanika: (1) raditi na razvoju vlastita senzibiliteta, kako bi prepoznali etički osjetljive trenutke; (2) promišljati ne samo o metodama nego i o etici prilikom konstruiranja pitanja i interakcije s ispitanicima; (3) potaknuti ispitanike da promisle o svojim odgovorima, jer istraživačka situacija može

potaknuti stereotipno prosuđivanje.

Sličnom tematikom bave se i I. M. Thorjussen i T. Wilhelmsen. U radu *Ethics in Categorizing Ethnicity and Disability in Research with Children*, koji se temelji na dvama istraživačkim projektima kojima su proučavali uključivanje u tjelesni odgoj, autorice raspravljaju o etici kategoriziranja djece u društvenim istraživanjima na temelju njihove etničke pripadnosti i/ili invaliditeta. Promišljaju o tome kako su izdvojene skupine djece oblikovale istraživanje, kako se kroz razgovore i na terenskom radu pregovaralo o kategorijama i odnosima moći te kako su konstruirana razumijevanja djece i njihovih iskustava. Autorice upozoravaju da su, ako ne promišljaju o etici kategoriziranja, istraživači i sami u opasnosti od reprodukcije socijalnih nejednakosti i diskriminacije. Ovaj rad, kao i prethodni, pridonosi literaturi o etici u kvalitativnim istraživanjima tako što potiče istraživače da kritički promišljaju o tome kako što kategoriziraju u svojim istraživanjima.

J. M. Ryan, u radu *The Problematics of Assessing Trans Identity in Survey Research: A Modest Proposal for Improving Question Design*, daje smjernice za prilagodbu istraživačke metodologije transzajednici (engl. *trans community*), za koju smatra da, osim mnogih ranjivosti s kojima se svakodnevno susreće, ima i nepovoljan položaj u mjernim instrumentima društvenih istraživanja. Autor smatra da jedno od središnjih pitanja transzajednice u društvenim istraživanjima nije samo to da ih se "broji" (engl. *to be counted*) nego i da ih se ispravno broji, jer to znatno utječe na to kako ćemo razumjeti ovu skupinu i njihove stavove o fenomenima o kojima ih se ispituje. Kao poželjnu metodu ispitivanja spolnog i rodnog identiteta predlaže kognitivni intervju, čiju prednost vidi u tome što omogućuje istraživačima da steknu uvid u misaone procese ispitanika, čime mogu otići korak dalje od površne analize statističkih podataka te bolje razumjeti zašto su pojedini ispitanici odgovorili onako kako su odgovorili. Nalazi ove studije prido-

nose unaprjeđenju istraživačke metodologije transzajednice te upozoravaju na važnost prilagodbe mjernih instrumenata, kako i sâmi istraživači ne bi dodatno pridonijeli slabljenju skupina koje se već smatraju ranjivima.

J. Catela se u radu "*I Don't Have the Nerve to Tell These People That I Cannot Help Them!*": *Vulnerability, Ethnography, and Good Intentions* osvrće na vlastite emocije što su proizašle iz pregovora koji su se odvijali među akterima neprofitne organizacije u kojoj se odvijalo prikupljanje podataka. Njezino se istraživanje temeljilo na višemjesečnom intenzivnom terenskom radu, tijekom kojega se služila raznim etnografskim metodama, poput praćenja i opažanja sudionika i polustrukturiranih intervjua. Iako je rad usredotočen na analizu raspodjele pomoći u obliku hrane, autorica njegovu svrhu vidi u doprinosu raspravi o skrbi u kontekstu uskraćenosti i nesigurnosti. Načini djelovanja i otpora raznih aktera potaknuli su je na to da preispita široke koncepte, a prikupljeni podaci spriječili su pojedince koji primaju pomoć da se shvate kao puke žrtve. Pružatelji pomoći bili bi jedini aktivni subjekti, a vlada se shvaća kao akter koji svojom politikom pridonosi pasivizaciji primatelja pomoći.

D. Litvina i sur., u radu *Multiple Vulnerabilities in Medical Settings: Invisible Suffering of Doctors*, raspravljaju o višestrukim ranjivostima u medicinskom okruženju, tj. o "nevidljivim patnjama" (engl. *invisible sufferings*) liječnika. U etnografskoj studiji provedenoj u ruskom perinatalnom centru autorice su pokazale da se i liječnici, za koje se obično misli da imaju moćan i privilegirani položaj, mogu osjećati ranjivo prilikom izvršavanja svoje profesionalne dužnosti, koja se očituje u obavljanju kliničkih

zahvata, nošenju s patnjom pacijenata te udovoljavanju zahtjevima regulatornih tijela. Rad problematizira i ranjivost pacijenata, čiji položaj postaje još nepovoljniji kada su liječnici ranjivi – pacijenti koji su *a priori* ranjivi zbog nedostatka njege i pažnje liječnika mogu patiti još više. Na temelju spomenutog, autorice zaključuju o složenom položaju istraživača tijekom provedbe empirijskih istraživanja – emocionalno nepripremljen istraživač može biti dodatan teret za ispitanike te tako na više razina kompromitirati istraživački proces i rezultate. Doprinos ovog rada proizlazi iz propitkivanja tradicionalnoga shvaćanja ranjivosti i odnosa moći između liječnika i pacijenata, odnosno istraživača i ispitanika, te etičkih dilema s kojima se susreću.

U radu *Invisible Vulnerabilities: Ethical, Practical and Methodological Dilemmas in Conducting Qualitative Research on the Interaction with IVF Embryos*, C. Delaunay i sur. raspravljaju o "nevidljivim ranjivostima" (engl. *invisible vulnerabilities*), pokazujući dvojnu prirodu koncepta ranjivosti. Iako su autori korisnike potpomognute reproduktivne tehnologije, zbog odluka koje moraju donijeti o sudbini kriokonzerviranih embrija, klasificirali kao (potencijalno) ranjive subjekte, smatraju da ih takvo iskustvo istodobno može i osnažiti, jer moraju preuzeti odgovornost i samostalno donositi teške odluke. Autori smatraju da je davanje mogućnosti ljudima da razumiju i sudjeluju u pitanjima koja ih se tiču način nadoknađivanja potencijalne ranjivosti, što pridonosi smanjenju njihove emocionalne patnje. Rad pridonosi znanstvenoj zajednici tako što upućuje na vrijednost empatičnog istraživača koji je u dodiru sa svojim emocijama, koji je sposoban izgraditi odnos sa sudionicima istraživanja i sudjelovati u emocionalnoj refleksivnosti, kao i na važnost upotrebe informacija koje proizlaze iz (samo)analize emocija svih sudionika istraživačkoga procesa.

S. Mallon i I. Elliott, u radu *The Emotional Risks of Turning Stories into Data: An Exploration of the Experiences of Qualita-*

tive Researchers Working on Sensitive Topics, pišu o rizicima u pretvaranju priča u podatke, oslanjajući se na iskustva istraživača koji osjetljivim temama pristupaju iz kvalitativne perspektive. Na okruglom stolu istraživači su raspravljali o osobnim emocionalnim rizicima koji se javljaju u istraživanju osjetljivih tema, ranjivostima do kojih pritom dolazi te o manjku podrške koja im se pruža. Autorice naglašavaju da emocionalni utjecaj istraživanja ranjivih skupina nije obilježen samo interakcijama na terenu nego i materijalom koji je nastao kao rezultat istraživanja. Zaključuju da trenutačna razina podrške i smjernice koje istraživačima stoje na raspolaganju nisu dostatne za nošenje sa složenim emocionalnim reakcijama te pozivaju na razvoj i provedbu specijaliziranih treninga i poboljšanu primjenu teorijskih koncepata, kao što je emocionalni rad, koji će pomoći onima koji rade ovaj izazovni posao.

U radu *Who else Needs Protection? Reflecting on Researcher Vulnerability in Sensitive Research* L. Sikic Micanic i sur. osvrću se na ranjivost istraživača u kontaktu s osobama u beskućništvu. Rad tematizira emocionalni utjecaj koji etnografska istraživanja mogu imati ne samo za istraživače koji su u izravnom kontaktu s ranjivom skupinom nego i za one koji neizravno dolaze u kontakt s istraživačkim podacima. Autorice predlažu strategije upravljanja osjećajima koje istraživači mogu rabiti za ublažavanje rizika, a za koje smatraju da nisu korisne samo njima nego i da bi trebale postati standard u praksi kvalitativnih istraživanja. Zaključuju da istraživači trebaju biti reflektivni te prihvatiti i priznati svoje osjećaje, jer to ne samo što umanjuje njihovu ranjivost nego može dovesti i do važnih (znanstvenih) spoznaja

o istraživanim temama, skupinama, odnosno i istraživačkim procesima.

Ovaj zbornik, u kojem su istraživači raznih struka sa znanstvenom zajednicom podijelili svoja iskustva te istraživačke prakse i perspektive u neposrednom terenskom radu predstavlja vrijedan izvor informacija te plodan izvor smjernica za teorijsko i empirijsko promišljanje. Budućim istraživačima na kreativan su način približeni teorijski i praktični alati koji im mogu pomoći da unaprijede svoje prakse, potičući ih istodobno na refleksivnost u istraživanju osjetljivih tema i ranjivih društvenih skupina. Poseban doprinos zbornika očituje se u priznavanju istraživačkih neuspjeha, što budućim istraživačima otvara put da izbjegnju ponavljanje pogrešaka i umanjene emocionalnih rizika.

Filip Trbojević